Průzkum paralelních dvojjazyčných textů v otázce určení autorství staročeského překladu

Markéta Pytlíková
Ústav pro jazyk český, AV ČR, v. v. i., oddělení vývoje jazyka
<pytlikova@ujc.cas.cz>

Abstract:
A survey of parallel bilingual texts in connection with determining various translating individualities within the oldest Czech translations
The aim of this article is an attribution survey in case to determine various translating individualities within the oldest Czech translation of the Bible from the mid-14th century, which is a collectively translated text. A survey of a corpus of parallel texts is introduced as a suitable method for deeper investigation of this problem. A specific feature of the bible – the existence of several nearly identical texts in various biblical books – proved to be an ideal space to explore styles of the translators of the Old Czech Bible. A comparison of the translation of verbs and conjunctives from parallel texts A (2 Samuel 5–8; 1 Chronicles 10 and 11, 13–14, 17–19) and B (2 Kings 18–20 and Isaiah 36–39) was conducted, with the results evaluated using the chi-square test. The results confirmed a hypothesis that the parallel texts A were most probably translated by two translators, while the both parallels texts B were translated by one translator.

Klíčová slova / key words:
14. století, atribuce překladu, autorství překladu, bible, paralelní texty, překlad, překladatelé, stará čeština
14th century, attribution of translation, authorship of translation, Bible, Old Czech, parallel texts, translation, translators

1. Úvod

Atribuce překladového textu, tedy zkoumání autorství překladu na základě jazykových a stylistických rysů i historických okolností, je stále relativně málo probádanou problematikou. Zatímco průzkumy atribuce autorských literárních děl jsou jedním z pilířů textologie, zkoumání stylu jednotlivých překladatelů vzhledem k jejich autorství byl dosud věnován jen „minimální či spíše vůbec žádný zájem“ (Baker, 2000, s. 244). Důvodů pro tento přístup je zřejmě několik: překlad je v rámci literární historie vnímán spíše jako „služebná“ oblast autorské umělecké literatury, proto je upozaděna i osobnost překladatele a otázka jeho autorství; důležitou příčinou však nepochybně také je, že průzkum atribuce překladového textu s sebou nese specifické a nelehké otázky vyplývající ze vztahu dvou znakových rovin originálního a cílového jazyka a ze vztahu stylu autora textu a stylu překladatele textu. Řadu osvědčených atribučních metod (kupříkladu sledování průměrného počtu slov ve větě) tedy nelze při průzkumu autorství překladů vůbec použít, protože interference zdrojového textu je příliš vysoká. Proto až donedávna neexistovaly prakticky žádné modelové průzkumy či metodologie, které by se daly využít pro analýzu stylu překladatele.[1] V současnosti už máme k dispozici několik takových pokusů, stále však jde spíše o snahy ojedinělé.[2]

[1] „As things stand at the moment we have no model to draw on for conducting stylistic analyses of translators or translated text specifically. We do not, for instance, have a methodology for isolating

1.1 Atribuce překladu a starší česká literatura

Přestože je průzkum autorství překladu pro současnou literaturu obecně spíše opomíjen, pro výzkum v oblasti počátků českého písemnictví může být systematické bádání o autorství překladu velmi přínosné. V tomto období českých literárních dějin totiž literatura překladová a adaptační počtem výrazně převyšuje literaturu, kterou bychom mohli nazvat autorskou. Dva nám známí staročeští překladatelé druhé poloviny 14. století – totiž tzv. Dominikán a Tomáš ze Štítného[3] – ukazují, že tehdejší překladatel byl často zároveň umělecky výjimečnou osobností, která vyvíjela i samostatnou literární činnost, a že tedy průzkum atribuce překladových textů českého středověku může přinést velmi závažná zjištění o charakteru tehdejšího literárního prostředí.

Velmi zajímavým předmětem pro průzkum autorství překladu v kontextu staročeské literární tradice je pak nejstarší český biblický překlad. Jedná se o dílo, které vzniklo v 50. letech 14. století a je dochováno v několika staročeských rukopisech.[4] O historických okolnostech jeho vzniku nemáme žádné zprávy, je to však překlad velmi zdařilý a nepochybně kolektivní. Už Josef Jireček, který se staročeskou biblí zabýval ve 2. pol. 19. století (Jireček, 1864; 1872), si povšiml, že překlady různých biblických knih se od sebe výrazně liší co do užití překladových ekvivalentů. Skutečně podrobný průzkum způsobu překladu tohoto díla však provedl až Vladimír Kyas, pro nějž bylo zkoumání překladatelských technik v rámci staročeské bible jedním z dílčích průzkumů, sloužících ke komplexnímu popisu této památky (Kyas, 1971; 1997). Dospěl k závěru, že v nejstarším českém biblickém překladu lze rozpoznat dva výrazné překladatelské idiolekty, a to zejména sledováním překladových ekvivalentů několika latinských termínů (typický je především překlad latinského *sacerdos* buď jako *pop*, nebo jako *kněz*). Tyto idiolekty ztotožnil s dvěma překladatelskými skupinami, snad překladatelskými týmy v rámci dvou klášterních společenství. V rámci těchto skupin pak Kyas rozlišuje deset překladatelských individualit (Kyas, 1997, s. 43).

Předmětem našeho zkoumání, vycházejícího z Kyasových závěrů, se stala překladatelská individualita tzv. Dominikána, kterou Kyas identifikoval v rámci skupiny, jež překládá *sacerdos* jako *kněz* (dále skupina K). Tento autor je výraznou literární osobnost půli 14. století a jeho dílem jsou také texty *Život Krista Pána* a *Pasionál*, adaptace rozsáhlých latinských předloh *Meditatione Vitae Christi* a *Legenda aurea*. Dominikánovi připisuje Kyas překlad knih Tobiáš, Skutky

---

stylistic features which can reasonably be attributed to the translator from those which are simply a reflection of the stylistic features of the original“ (Baker, 2000, s. 246).

[2] Rádi bychom upozornili především na práce Mony Bakerové *Towards a Methodology for Investigating the Style of a Literary Translator* (2000) a Dominika Vajna *Two-Dimensional Theory of Style of Literary Translations* (2009). Je příznačné, že obě tyto studie se do jisté míry vyhýbají tomu, aby do svého průzkumu zahrnuly složitost vztahů originálního a překladového textu. Bakerová porovnává soubory překladových textů dvou překladatelů, aniž by (zcela záměrně a s plným vědomím problematičnosti takového přístupu) přihlížela k originálnímu znění jejich předloh, Vajn zkoumá přítomnost překladatelského idiolektu při porovnání dvou různých překladů téhož textu.

[3] Tomáši ze Štítného jsou připisovány překlady děl *Zjevení svaté Brigity* (Hanuš, 1886), *Knížky o hře šachové* (Menčík, 1879) a duchovního románu *Barlaam a Josafat* (Šimek, 1946). Tyto spisy, které neobsahovaly žádný údaj o svém překladateli, byly Štítnému připsány částečně na základě shod lexikálních, především však díky hojným textovým shodám s autorskými díly Štítného.

[4] Nejstarší rukopis, v němž je první staročeský biblický překlad zachován, je Bible drážďanská, sepsaná nejpozději v 80. letech 14. století, z které se bohužel zachovalo jen zhruba třetinové torzo. Text prvního překladu se však zachoval v částech či v celku i v několik mladších opisech, především v Bibli olomoucké z roku 1417 (srov. Kyas, 1997, s. 37–43). Text nejstaršího českého biblického překladu je kompletně vydán v kritické edici *Staročeská bible drážďanská a olomoucká* (Kyas et al., 1981–2009).

apoštolské, s jistými výhradami i Knihy královské[5] a také autorství krátké předmluvy ke knize Genesis (ibid.). V našem dlouhodobém průzkumu (Pytlíková, 2002; 2011) se pokoušíme ověřit a případně zpřesnit některé hypotézy ohledně Dominikánova překladu biblických knih. Součástí této práce proto bylo také ozkoušení a ověřování některých atribučních metod, které by byly vhodné i pro určení autorství překladového textu.

Následující tři okruhy postupů se ukázaly jako nosné a vhodně se doplňující: průzkum překladu latinských plnovýznamových lexikálních jednotek, průzkum překladu latinských neplnovýznamových lexikálních jednotek a průzkum distribuce některých staročeských dublet. Při výběru zkoumaných lexikálních jednotek jsme se snažili přihlížet k tomu, aby byly relativně hojně zastoupeny ve zkoumaných i kontrolních textech a aby se jednalo o lexikální jednotky, u nichž lze přesně určit jejich vztah ke zdrojovém textu (Pytlíková, 2011, s. 31–43).

Výsledky našeho průzkumu ukázaly, že rozdíl v překladech skupiny K a skupiny P je skutečně rozpoznatelný a ukazuje na dva překladatelské idiolekty. Zároveň však také naznačily, že v rámci skupiny K nejsou v zásadě žádné relevantní rozdíly mezi překlady tzv. Dominikána (Tobiáš, Skutky, Knihy královské) a překlady dalších dvou textových celků připisovaných Kyasem v rámci skupiny K jiným překladatelům (Knihy Makabejské a Knihy prorocké). Tento výsledek je možné interpretovat tak, že Knihy Makabejské a Knihy prorocké jsou pravděpodobně přeloženy týmž překladatelským idiolektem jako biblické knihy připisované Dominikánovi. Hypotézu jsme se rozhodli ověřit ještě další metodou, jejíž popis a výsledky jsou předmětem tohoto příspěvku, totiž průzkumem lexikální shody v paralelních biblických textech.

2. Různé překlady totožného textu jako předmět atribučního průzkumu

Porovnání různých překladů téhož textu je jednou z mála specifických atribučních metod, která je v různých modifikacích využívána při průzkumu atribuce překladů (srov. Vajn, 2009). Její výhoda je zřejmá; vzhledem k tomu, že zdrojový text zůstává týž, odpadá – alespoň do jisté míry – problém s interferencemi originálního textu. Dva překladatelé překládající týž text mají v zásadě tytéž textové podmínky, můžeme tedy předpokládat, že rozdíly v jimi přeložených textech budou způsobeny v první řadě jejich překladatelským idiolektem. V tomto ohledu je tato metoda blízká průzkumu originálního autorského textu, kde je faktorem výběru jazykových a stylistických prostředků v první řadě idiolekt a stylové preference autora.

Tato metoda má samozřejmě i své nevýhody. Množství textů, které jsou v tomtéž jazyce překládány více než jednou a ideálně v nevelkém časovém rozsahu od sebe, je totiž omezené.[6] Obvykle se jedná o významná díla, jejichž překlad je v dané komunitě stále systematicky užíván a čten, a proto je čas od času pociťována potřeba jeho aktualizace. Tato skutečnost znamená, že ne pro každého překladatele, jehož idiolekt se rozhodneme zkoumat, nalezneme vhodný text, jež by byl někdy předtím nebo poté přeložen, a byl tedy vhodný pro porovnání. Ve své podstatě je tato metoda vhodná spíše pro průzkum samotné existence překladatelského idiolektu

[5] Jako čtyři Knihy královské označujeme podle vulgátní (a staročeské) tradice texty, které jsou v současných překladech obvykle pojmenovány jako 1. a 2. Samuelova (Vulg: 1. a 2. Královská, zkráceně 1 Kr a 2 Kr) a 1. a 2. Královská (Vulg: 3. a 4. Královská, zkráceně 3 Kr a 4 Kr).

[6] „Very few texts are translated more than once into the same target language and during the same period. Some texts are retranslated over a longer stretch of time, but then we could argue that the stylistic elements we identify may be explained in terms of the evolution of the target language or the poetics of a socially and historically defined group of translators“ (Baker, 2000, s. 261–262).

a problematiky možných rozdílů mezi překladatelskými idiolekty jako takovými než přímo pro atribuci překladového textu určitému překladateli. Tak k ní přistupujeme i v tomto průzkumu.

Biblický překlad skýtá pro podobný průzkum relativně vhodné podmínky, na několika místech se zde totiž objevují téměř paralelní texty různého rozsahu. Nejtypičtější je situace především v synoptických evangeliích, ve kterých se některé pasáže téměř doslovně opakují, podobné paralely se však objevují i jinde, jedná se například o starozákonní citáty převzaté do novozákonního textu, opakující se pasáže v některých žalmech apod.

Pro náš průzkum jsou zásadní dva texty, které se objevují v Knihách královských, konkrétně ve 2. Královské (dále 2 Kr) v kapitolách 5–8 a 10 a ve 4. Královské (dále 4 Kr) v kapitolách 18–20. Tyto texty mají své téměř doslovné paralely na dvou dalších místech Starého zákona: 2 Kr v 1. Paralipomenon (dále 1 Pa) v kapitolách 11, 13–14, 17–19 a 4 Kr v Izaiášově proroctví (dále Iz), v kapitolách 36–39.

První paralelní Text o Davidovi (2 Kr 5–8 a 10; 1 Pa 11, 13–14, 17–19), který budeme dále nazývat Text D, pojednává o plánech a bojích krále Davida (plán stavby chrámu, boj proti Pelištejcům, zneuctění Davidových poslů králem Ammonitských a boj proti Ammonitským). Paralelní znění tohoto textu jsou překládána pokaždé překladatelem jiné překladatelské skupiny (text z 2 Kr je přeložen v rámci skupiny K, text z 1 Pa v rámci skupiny P).

Druhý paralelní Text o Ezechiášovi (4 Kr 18–20; Iz 36–39) budeme nazývat Text E; vypráví o boji, ochoření a zázračném uzdravení krále Ezechiáše. Paralelní znění tohoto textu jsou překládána v rámci jedné překladatelské skupiny K (a podle naší hypotézy snad týmž překladatelským idiolektem, Dominikánem).[7]

Tato situace nám nabízí jedinečnou možnost porovnat míru blízkosti překladatelského řešení na překladech téměř shodných textů jednou napříč dvěma překladatelskými skupinami K a P a podruhé v rámci téže překladatelské skupiny K (která alespoň z našeho dosavadního průzkumu vyhlíží spíše jako jeden nerozlišitelný překladatelský idiolekt). Budeme zkoumat, nakolik se v rámci paralelních textů D a E shoduje překlad lexikálních jednotek, které jsou v latinském originále totožné. Průzkum provedeme na dvou typech lexikálních jednotek, slovesech a navazovacích a spojovacích výrazech.[8]

Naše hypotéza předpokládá, že paralelní verze Textu D, které jsou překládány v rámci dvou překladatelských skupin, se budou v překladových ekvivalentech shodovat méně než paralelní verze Textu E, které jsou překládány v rámci jedné překladatelské skupiny K. Předpokládáme, že rozdíl mezi mírou shodnosti překladu bude statisticky signifikantní, proto jej zhodnotíme testem chí-kvadrát.

2.1 Příprava textů pro průzkum

Přestože jsou obě latinské verze Textů D i E velmi podobné, nejsou stoprocentně shodné. Proto bylo nutné jejich latinské předlohy pro průzkum předpřipravit, aby nám v případě paralel Textu D i Textu E zbyly pouze zcela shodné korpusy latinských slov – v rámci tohoto průzkumu jsme se přitom zaměřili na slovesa a spojovací

[7] Vybrané texty jsou vhodné pro podobné porovnání jak tematicky, tak rozsahem. V obou se popisují válečná tažení, vysílání poslů i utěšování někoho, kdo prošel neštěstím; paralely Textu D (2 Kr a 1 Pa) obsahují celkem 596 shodných slov, paralely Textu E (4 Kr a Iz) obsahují celkem 611 shodných slov.

[8] Text z Knih královských a Knih Paralipomenon citujeme z Bible olomoucké, kde se zachovalo jejich nejstarší znění. Text z Izaiáše citujeme z Bible drážďanské, nedochovaná místa doplňujeme z Proroků rožmberských.

a navazovací výrazy. Nejprve jsme tedy porovnali latinské varianty obou textů a vypustili jsme z nich všechna slovesa a spojovací výrazy, které se v textech neshodovaly (například synonymní výrazy, slova či skupiny slov, které v jednom z textů přebývaly apod.). Za shodná jsme pokládali ta slova, která mají shodné lexikální lemma, u sloves tedy nezáleželo na jejich konkrétním tvaru.

Příklad takto zpracovaného textu uvádíme v tabulkách 1 (Text D)a 2 (Text E). Slova označená tučně jsou slova, která se v obou latinských paralelách shodují, slova označená kurzivou jsou slova, která se neshodují a nebudou do průzkumu zahrnuta.

Tabulka 1: Text D.

	2 Kr 5,1–3	**1 Pa 11,1–3**	
smy my tvá kost **a** tvé maso **a** před včerajším dnem Ty **budeš pásti** lid mój israhelský **a** ty **budeš** vévodú	os tuum **et** caro tua **sumus** **et** nudius tertius tu **pasces** populum meum Israhel **et** tu **eris** dux	os tuum **sumus et** caro tua **et** nudius tertius tu **pasces** populum meum Israhel **et** tu **eris** princeps	Kost tvá **jsmy i** tělo tvé **I** třetieho dne Ty **budeš pásti** lid mój izrahelský, **o** ty **budeš** kniežětem

Tabulka 2: Text E.

	4 Kr 20,1	**Iz 38,1**	
Tehda v těch dnech **roznemohl sě** Ezechiáš na smrt **i** *přišel* k němu Izaiáš, syn Amos, prorok, *i* **vece** k němu: „Toť **praví**	in diebus illis **aegrotavit** Ezechias usque ad mortem **et** *venit* ad eum Isaias filius Amos prophetes **dixit***que* ei: haec **dicit**	in diebus illis **aegrotavit** Ezechias usque ad mortem **et** *introivit* ad eum Isaias filius Amos propheta *et* **dixit** ei: haec **dicit**	Za těch dní **roznemohl sě jest** Ezechiáš až do smrti **i** *všel jest* k němu Izaiáš, syn Amos, prorok, *i* **řekl** k němu: „Toť **praví**

Následně jsme k slovům, která se shodovala v obou latinských paralelních textech, dohledali jejich staročeské ekvivalenty, a vytvořili tak databázi staročeských překladových ekvivalentů sloves a navazovacích a spojovacích výrazů, které mají v původních paralelních latinských textech shodnou lexikální předlohu.

2.2 Průzkum překladu shodných latinských dvojic sloves z paralelních textů

V první části našeho průzkumu jsme zkoumali staročeské překladové ekvivalenty shodných sloves z paralelních verzí Textu D i Textu E. Slovesa jsme vybrali jako zástupce plnovýznamových slovních druhů. Předpokládali jsme, že právě tento slovní druh je přeložitelný více synonymními výrazy a nabízí překladateli větší možnosti využití jeho lexikálních a stylistických preferencí.

Shodných latinských slovesných dvojic excerpovaných z Textu D (2 Kr – skupina *K* a 1 Pa – skupina *P*) bylo 96; shodných latinských slovesných dvojic vyexcerpovaných z Textu E (Iz a 4 Kr – oba skupina *K*) bylo 98.[9] Všechna tato slovesa

[9] Pro kompletní výčet těchto sloves viz Pytlíková (2011, s. 160–167).

jsme srovnali s jejich staročeskými překladovými ekvivalenty; zajímalo nás, zda slovesa shodná v latinských paralelních textech jsou shodně překládána i ve variantních textech staročeských. Za shodné jsme pokládali překladové ekvivalenty tehdy, jestliže se shodovaly ve svém základním slovesném lemmatu, nebrali jsme tedy zřetel na jejich konkrétní tvar v textu; za shodné jsme považovali i varianty vidových dvojic. Z průzkumu jsme vyloučili všechny tvary sloves *esse* a *habere*, kde jsme předpokládali shodný či velmi podobný překlad bez ohledu na překladatelský idiolekt.

Příklad z takto zpracované databáze sloves z Textu D a Textu E uvádíme v tabulkách 3 a 4. Pro zjednodušení zápisu i hodnocení jsou všechny české i latinské slovesné tvary uváděny v infinitivu.

Tabulka 3: Ukázka databáze slovesných dvojic – Text D.

2 Kr	**1 Pa**	**Vulgáta**	**2 Kr (K)**	**1 Pa (P)**	**shoda**
5,2	11,2	**pascere**	*pásti*	*pásti*	ano
5,19	14,10	**ascendere**	*jíti*	*vzjíti*	ne
5,19	14,10	**ascendere**	*pojíti*	*vzjíti*	ne
5,19	14,10	**consulere**	*poraditi sě*	*poraditi sě*	ano
5,19	14,10	**dicere**	*řéci*	*řéci*	ano
5,19	14,11	**dicere**	*vecěti*	*řéci*	ne
5,20	14,11	**dicere**	*vecěti*	*řéci*	ne
5,20	14,11	**dividere**	*rozděliti*	*rozděliti*	ano
5,20	14,11	**dividere**	*rozděliti*	*rózno děliti*	ne
5,20	14,11	**percutere**	*pobiti*	*udeřiti*	ne

Tabulka 4: Ukázka databáze slovesných dvojic – Text E.

4 Kr	**Iz**	**Vulgáta**	**4 Kr (K)**	**Iz (K)**	**shoda**
18,21	36,6	**perforare**	*probodnúti*	*probodnúti*	ano
18,22	36,7	**auferre**	*zatratiti*	*zahladiti*	ne
18,27	36,12	**bibere**	*píti*	*píti*	ano
18,27	36,12	**comedere**	*jiesti*	*jiesti*	ano
18,27	36,12	**loqui**	*mluviti*	*mluviti*	ano
18,27	36,12	**mittere**	*poslati*	*poslati*	ano
18,27	36,12	**sedere**	*seděti*	*seděti*	ano
18,28	36,13	**audire**	*slyšěti*	*slyšěti*	ano
18,28	36,13	**clamare**	*zavolati*	*volati*	ano
18,28	36,13	**stare**	*státi*	*státi*	ano

Míra shodnosti překladových ekvivalentů vypadala v obou textech následovně:

	Text D (2 Kr *K* a 1 Pa *P*) (96)	**Text E (4 Kr *K* a Iz *K*) (98)**
shodný překlad	58	74
rozdílný překlad	38	24
p	**p = 0,036**	

Na první pohled je zřejmé, že shoda v překladu sloves je u Textu E vyšší než u Textu D. Abychom však zjistili, zda je rozdíl mezi nimi statisticky relevantní, zda tedy lze předpokládat, že rozdílné výsledky u Textů D a E nejsou náhodné, nýbrž podmíněné odlišnými vlastnostmi obou skupin, použili jsme test chí-kvadrát, jehož

výsledek by měl prokázat podmíněnost nebo nepodmíněnost rozdílného výsledku.[10] Hodnota *p* je 0,036, což znamená, že rozdíl mezi mírou shodných překladů v Textu D a Textu E je statisticky významný. Tento výsledek chápeme tak, že vyšší míra shodnosti překladových ekvivalentů sloves v paralelách Textu E není náhodná.

Vyšší míru shody můžeme interpretovat dvojím způsobem. Jednak můžeme předpokládat, že tyto texty překládali dva překladatelé v rámci jedné překladatelské skupiny K. Překladatel textu, který byl překládán později (tedy pravděpodobně Iz), věděl o již přeložené paralele v 4 Kr a k jejímu textu při překladu přihlížel. Pravděpodobnější je podle nás však interpretace, že se jedná o týž překladatelský idiolekt, který se projevil v překladu obou paralelních verzí Textu E. Překladatel přitom mohl přihlížet ke své předchozí práci, spíše však předpokládáme, že shody v překladu sloves v obou paralelách jsou v první řadě dány jeho překladatelským idiolektem, jeho lexikálními a stylistickými preferencemi. Tuto hypotézu podle nás paradoxně podporuje i skutečnost, že i v překladech paralel Textu E nejsou všechny shodné latinské slovesné dvojice přeloženy stejně – což bychom očekávali v případě, že překladatel soustavně přihlížel ke svému (nebo cizímu) již přeloženému paralelnímu textu a snažil by se o shodné znění obou textů. Dvacet čtyři odlišně přeložených slovesných dvojic svědčí spíše o tom, že u jisté části lexika překladatel zvolil odlišný ekvivalent zkrátka proto, že jeho lexikální a stylistické preference se v průběhu překládání mírně proměnily; tato změna však zasáhla jen menšinu překládaného lexika.

2.3 Průzkum překladu shodných latinských dvojic navazovacích a spojovacích výrazů z paralelních textů

Druhým typem lexikálních jednotek, které v našem průzkumu zkoumáme, jsou navazovací a spojovací výrazy. Pod tuto relativně širokou kategorii zahrnujeme všechny latinské spojovací a navazovací výrazy, které souřadně spojují větné členy či větné celky, případně k sobě připojují celky nadvětné, a které se shodují v obou paralelách Textu D i Textu E.[11] V zásadě se jedná především o spojky a adverbia, případně o text strukturující částice. Tuto kategorii slov jsme vybrali proto, že se již dříve v našem průzkumu ukázala jako velmi nosná pro průzkum jednotlivých překladatelských idiolektů (srov. Pytlíková 2011, s. 124–129). Jedná se totiž o slova hojně frekventovaná a s vícerými možnostmi překladatelského řešení. Zároveň se podle našeho mínění jedná o slova, jejichž ekvivalenty překladatel vybírá do jisté míry mimovolně, podle svých vnitřních stylistických preferencí, a která například příliš nepodléhají skupinové překladatelské dohodě. Lze tedy předpokládat, že právě v překladu těchto slov se může projevit individuální překladatelský idiolekt.

Shodných latinských dvojic spojovacích výrazů excerpovaných z Textu D bylo 49; shodných latinských dvojic spojovacích výrazů excerpovaných z Textu E bylo 53.[12] U všech těchto shodných latinských výrazů jsme následně zjistili jejich staročeské ekvivalenty v prvním biblickém překladu a míru jejich shody. Příklad z takto zpracované databáze spojovacích výrazů z Textu D a Textu E ukazují tabulky 5 a 6.

[10] Jako hladinu významnosti jsme stanovili $\alpha = 0{,}05$. Jako statisticky významné hodnotíme takové výsledky, kdy p-hodnota $\leq \alpha$. Pro vyšší přesnost výsledků byla při výpočtu užita Yatesova korekce.

[11] Z průzkumu tedy byly vyřazeny jednoznačně podřadicí latinské spojky, u kterých jsme předpokládali shodný překlad napříč oběma idiolekty, a tedy možné riziko falešné negativity průzkumu. Vyřazeny byly spojky *cum*, *donec*, *quod*, *si*, *sicut*, *usque*, *ut* a jejich staročeské překladové ekvivalenty.

[12] Pro jejich kompletní výčet viz Pytlíková (2011, s. 168–174).

Tabulka 5: Ukázka databáze dvojic spojovacích výrazů – Text D.

2 Kr	1 Pa	Vulgáta	2 Kr (K)	1 Pa (P)	shoda
5,1	11,1	**et**	*a*	*i*	ne
5,2	11,2	**et**	*a*	*i*	ne
5,2	11,2	**et**	*a*	*o*	ne
5,19	14,10	**et**	*tehda*	*i*	ne
5,20	14,11	**et**	*i*	*a*	ne
7,5	17,5	**et**	*a*	*a*	ano
7,6	17,5	**et**	*o*	*a*	ne
7,9	17,8	**et**	*o*	*et*	ne
7,14	17,13	**et**	*a*	*a*	ano
7,18	17,16	**et**	*a*	*a*	ano

Tabulka 6: Ukázka databáze dvojic spojovacích výrazů – Text E.

4 Kr	Iz	Vulgáta	4 Kr (K)	Iz (K)	shoda
18,21	36,6	**et**	*i*	*i*	ano
18,21	36,6	**sic**	*takť*	*takež*	ne
18,22	36,7	**et**	*a*	*a*	ano
18,22	36,7	**nonne**	*však*	*však*	ano
18,27	36,12	**et**	*a*	*a*	ano
18,27	36,12	**et**	*a*	*a*	ano
18,27	36,12	**numquid**	*zdali*	*zdali*	ano
18,28	36,13	**et**	*a*	*a*	ano
18,28	36,13	**et**	*o*	*a*	ne
18,31	36,16	**haec enim**	*nebť tak*	*toť*	ne

Míra shodnosti překladových ekvivalentů spojovacích a navazovacích výrazů vypadala v obou textech následovně:

	Text D (2 Kr *K* a 1 Pa *P*) (49)	**Text E (4 Kr *K* a Iz *K*) (53)**
shodný překlad	21	42
rozdílný překlad	28	11
p	**p = 0,00035**	

Rozdíl mezi Textem D a Textem E je v případě spojovacích a navazovacích výrazů ještě o něco patrnější než u sloves. Zatímco u Textu D, jehož paralely jsou překládány v rámci dvou překladatelských skupin, mírně převažuje počet neshodných překladů, v paralelách Textu B jsou shodné latinské dvojice spojovacích výrazů přeloženy stejným způsobem ve více než třech čtvrtinách případů. K zjištění, zda takový rozdíl můžeme pokládat za statisticky signifikantní, jsme opět použili test chí-kvadrát (viz poznámka 10).

Hodnota *p* je 0,00035, což znamená, že rozdíl mezi mírou shodných překladů v Textu D a Textu E je statisticky velmi významný ($p < 0{,}001$). Můžeme tedy téměř s jistou říci, že tento rozdíl není náhodný, ale že je podmíněn charakteristikou zkoumaných souborů – shodný způsob překladu v rámci skupiny K (či dokonce společný překladatelský idiolekt obou paralel) je příčinou vysoké míry shodných překladů v rámci Textu E. Tuto skutečnost můžeme opět interpretovat dvojím způsobem. Můžeme předpokládat že paralely Textu E překládali dva překladatelé v rámci jedné překladatelské skupiny K a že jeden z nich přihlížel k již přeloženému

textu. Mnohem pravděpodobnější se nám však jeví hypotéza, že vysoká míra shodnosti překladů navazovacích a spojovacích výrazů v rámci paralel Textu E ukazuje na shodný překladatelský idiolekt obou textů, jehož přítomnost se projevuje ve shodných lexikálních a stylistických preferencích.

3. Závěr

Průzkum překladových řešení paralelních biblických textů se ukázal jako metoda, která má potenciál rozpoznat přítomnost jedinečného překladatelského idiolektu. V našem pokusu jednoznačně prokázal rozdíl v překladovém přístupu skupiny K a skupiny P a zároveň, především v průzkumu překladových ekvivalentů navazovacích a spojovacích výrazů, podpořil naši hypotézu že v překladu Knih královských (v našem vzorku konkrétně 4 Kr) a Knih prorockých (v našem vzorku konkrétně Iz) se projevuje týž překladatelský idiolekt. Můžeme tedy předpokládat, že tyto knihy přeložil tentýž překladatel.

Pokládáme tuto metodu za velmi vhodnou i pro další průzkum nejstaršího českého biblického překladu, přestože jsou její možnosti limitovány omezeným množstvím paralelních textů v bibli. Velmi zajímavé využití by mohla tato metoda mít v průzkumu staročeského překladu evangelií, kde by mohla podpořit (či vyvrátit) hypotézu, že evangelia jsou v rámci skupiny P dílem jediného překladatele, a tím přispět k hlubšímu průzkumu této zajímavé, ale atribučně zatím spíše opomíjené skupiny textů. Lze také zvážit její využití při průzkumu paralelních textů dalších kolektivních překladů bible, například Bible kralické.

Poděkování:

Vznik příspěvku byl podpořen projektem GA ČR č. P406/10/1140 *Výzkum historické češtiny (na základě nových materiálových bází)*.

Literatura:

BAKER, Mona (2000): Towards a methodology for investigating the style of a literary translator. *Target*, 12(2), s. 241–266.

HANUŠ, Josef (1886): Zjevení sv. Brigity v literatuře české. *Listy filologické*, 13, s. 141–157.

JIREČEK, Josef (1864): Rozbor prvotního českého překladu starého zákona. *Časopis muzea království českého*, 38, s. 136–177, 288–301, 371–398.

JIREČEK, Josef (1872): K rozboru staročeského překladu starého zákona. *Časopis muzea království českého*, 46, s. 385–401.

KYAS, Vladimír (1971): *První český překlad bible*. Praha: Academia.

KYAS, Vladimír (1997): *Česká bible v dějinách národního písemnictví*. Praha: Vyšehrad.

KYAS, Vladimír et al. (eds.) (1981–2009): *Staročeská Bible drážďanská a olomoucká*.. Díl I. Praha: Academia, 1981; Díl II. Praha: Academia 1985; Díl III. Praha: Academia 1988; Díl IV. Paderborn: Ferdinand Schöningh 1996; Díl V. Praha: Academia 2009.

MENČÍK, Ferdinand (1879): *Knížky o hře šachové*. Praha: Nákladem matice české, zejm. s. XI–XX.

PYTLÍKOVÁ, Markéta (2002): *Staročeské překlady tzv. Dominikána: Příspěvek k atribuci překladového textu* [nepublikovaná diplomová práce]. Praha: FF UK v Praze.

PYTLÍKOVÁ, Markéta (2011): *Průzkum překladové a překladatelské stránky první redakce staročeského biblického překladu* [online; nepublikovaná disertační práce]. Olomouc: FF UP v Olomouci. Cit. 18. 5. 2014. Dostupné z WWW: <http://theses.cz/id/3czdub/>.
ŠIMEK, František (1946) : *Barlaam a Josafat*. Praha: Orbis, zejm. s. 14–15.
VAJN, Dominik (2009): *Two-Dimensional Theory of Style of Literary Translations* [online; Master Thesis]. Birmingham: University of Birmingham, College of Art and Law. Cit. 10. 1. 2014. Dostupné z WWW: <http://etheses.bham.ac.uk/535/1/Vajn09MPhil.pdf>.